

Șincai – 250 de ani de la naștere

*Prof. univ dr. MIRCEA TOMUȘ
Universitatea „Lucian Blaga,” Sibiu*

Cea dintâi observație care se poate face asupra vieții lui Gheorghe Șincai, din afara acestei vieți și de la o depărtare de două secole, este că, în complexul (auto)biografic al marelui cărturar, pe lângă dimensiunea „vieții trăite” există, cât se poate de evidentă, și una a „vieții conștientizate și evaluate”; vrem să spunem, cu alte cuvinte, că Șincai nu a fost numai un trăitor intens și ardent, până la limitele sacrificiului de sine, al propriei biografii, ci și un observator, un comentator al ei și, în ansamblu și într-un final, un creator al propriei ficțiuni autobiografice. Pentru că ce altceva reprezintă numeroasele inserturi din textul **Cronicii** sale care, alese cu grijă și asamblate potrivit succesiunii cronologice, ar putea însuma nimic altceva decât **viața lui Gheorghe Șincai povestită de el însuși**? Sau ce altceva este **Elegia** sa, decât un concentrat autobiografic supus și modelat de canoanele retorice ale vremii?

La rândul ei, ascuțita conștiință autobiografică a cărturarului își dezvăluie cea dintâi trăsătură într-o substanțială conștiință a propriului eu; **Cronica** lui, **Elegia** tocmai amintită, dar și corespondența și chiar câteva fugitive rânduri din **Economia de câmp** cuprind, după cunoștința și aprecierea noastră, cea dintâi sumă importantă de probe scrise ale conștiinței de sine ca individualitate umană din literele române. Nici un alt cărturar muntean, moldovean sau ardelean de până la el nu a avut o astfel de conștiință a propriului eu ca rezultată a unei bine determinate ecuații genealogice, ca factor component, bine definit în autonomia lui funcțională, în nucleul familial, mai întâi, ca și în succesivele proximități geografice, profesional școlare, monahale, ecleziastice, totdeauna de amicitie și comunicare intelectuală, mai larg și felurit sociale, în cele din urmă.

Iar din această acută și activă conștiință identitară, dacă este să ne păstrăm în același registru al priorităților, cea dintâi componentă și, poate, chiar cea mai importantă, este aceea a condiției nobiliare. Alimentată concomitent din tradiția propriei familii, din care însemnările din **Cronică** rețin episoade grăitoare pentru tăria unei demnități niciodată înfrânte, dar și din bogatul probatoriu al cercetărilor sale istorice, conștiința nobiliară reprezintă, iarăși, poate cel mai concentrat extract al unei conștiințe de demnitate pe care vicisitudinile istoriei, ca și necesitățile strategice ale luptei naționale au erodat-o și au ascuns-o până aproape de totala uitare la acel segment al populației românești din Transilvania,

care ar fi putut să-și afirme sau să-și revendice o calitate aristocratică; ceea ce a făcut, nu numai pentru înțelegerea comună, dar și pentru bună parte din aceea a specialiștilor, istorici, istorici ai culturii, etnologi și chiar sociologi, din această provincie, una locuită, în segmentul ei românesc, aproape în exclusivitate din țărani; deschizând, în acest fel, destul de larg, porțile pentru accesul retoricii propopuliste în strategia afirmării naționale, această accepțiune a căpătat statutul de cvasi-exclusivitate care i se cunoaște.

Astfel, dacă în *Cronica* lui Șincai sunt refăcute datele esențiale ale procesului politic, devenit istorie, prin care nobilimea autohtonă a Ardealului prefeudal a fost topită în masa noului val de aristocrație, de import prin cucerirea cu sabia, după propria ei exprimare, în epoca în care se consolidau bazele formațiilor feudale ale regatului ungar și ale principatului transilvănean, în schimb, în studiile celui mai demn continuator al său, prin amploarea proiectului istoric, David Prodan, se demonstrează cum, în condițiile unei Europe deschise pentru ideile iluminismului și ale drepturilor popoarelor, argumentului nobilității militanții români i-au schimbat conținutul și relaționarea istorică, proiectându-l în trecutul îndepărtat al epocii de romanizare a Daciei, și i-au lărgit aria de suport de la limita strictă a unei clase la cea largă a unei întregi națiuni.

Șincai însuși, după ce a exprimat, cât se poate de limpede, propria conștiință de nobil român din Transilvania, întemeiată și nutrită de cea a ascendenților săi, a contribuit la îmbogățirea și, până la urmă, la chiar radicala schimbare a conținutului ei; a început prin adăugarea, la înțelesul original al conceptului de nobilitate, a unei dimensiuni noi: aceea a studiului ca exercițiu de excelență și ridicare a demnității umane, de cultivare a acestei demnități. Astfel, fie în *Cronică*, fie în *Elegie*, fie în corespondență, studiile pe care le-a urmat, școlile cărora le-a trecut pragul, profesorii pe care i-a ascultat, toate aceste repere ale inițierii sale intelectuale sunt investite cu o lumină înălțătoare, sunt plasate pe orbita unei demnități care presupune o îmbogățire, o reorientare și chiar o redefinire a acestui concept.

Sigur că nouă, în trecutul mai mult sau mai puțin depărtat și poate chiar și astăzi, tonul exaltat din aceste relatări și mai ales din *Elegie*, ar fi putut sau poate încă să ne pară deplasat, prin emfază; ar trebui să ținem, însă, în judecata noastră, seamă de tăvălugul istoriei, care, în cele două secole care au trecut de la însemnările lui Șincai, în locurile pe care le-a evocat ca pe niște repere din harta aristocrației spiritului, n-a înaintat numai în sensul progresului; ba dimpotrivă. Două sute de ani n-au adus un număr proporțional de drumuri puse la punct, nici de ferme agricole moderne, ca perfecționări ale exploatațiilor agricole pe care el le-a cunoscut, iar pe unele chiar le-a administrat, nici condițiile de igienă și trai ale populației n-au avansat exponențial, nici știința de carte nu și-a dat alte roade mai însemnate decât înlocuirea culturii vechi cu o incultură nouă.

Sigur că, într-un astfel de context fizic, în care părți întregi din harta acestui colț de Europă se adânceau și poate se mai adâncesc încă în bezna unei noi barbarii, fie în variantă comunistă, fie în cea capitalistă, invocări cum sunt cele pe care le cuprinde *Elegia*, care fixează *Săbedul* ori *Samșudul*, *Oșorheiul* pe harta unei excelențe a spiritului, alături de *Clujul*, pe care evocatorul îl asocia *Parnasului*, cu „*culmile lui desfătate*”, sau de „*Bistrița, unde cu arta lui Cicerone-mi plăcu să cultiv mai departe-a mea minte*”, au putut să ne pară deplasate și nu foarte departe de ridicol; dar, dacă a fost așa, am comis o gravă eroare: n-am citit bine nici harta trecutului, nici mesajul lui Șincai. Cea dintâi, harta adevărată a trecutului, este cea care se presupune în spatele exaltării autorului *Elegiei*; înainte de alunecarea vertiginoasă pe toboganul istoriei, căreia pârjolul unei revoluții și două războaie mondiale, dar mai ales ultimul, cu dezastruoasele lui urmări, le-au dat câte un brânci decisiv, sporind zonele de întuneric și înapoiere pe care funcționarea principiului inechității sociale le crease, adâncindu-le neconținut, lumea locurilor evocate de Șincai cuprindea oazele de lumină din jurul unor venerabile instituții școlare sau ecleziastice, școli pe lângă biserici sau kloster, mănăstiri valahe a căror distrugere încă mai apasă conștiința unei împărătese și a unui general, în totul, datele trebuincioase unei posibile Arcadii a spiritului în care putea să răsară și să înflorească noua nobile cosmopolită a artelor și științelor din Transilvania, al cărei component istoricul nostru s-a simțit totdeauna..

Cât privește mesajul lui Șincai, el este pe cât de limpede, pe atât de înălțător; în subtextul scrierilor sale, dar atât de aproape de suprafața lor, încât nu suntem deloc siguri că nu o străpunge uneori, sau numai o vâlurește, există un element de legătură, poate de felul unei relații logice intrinseci, presupuse, între condiția aristocratică de neam, de stirpe, de sânge, cum se spunea în vreme, și aceea de inițiere și apoi excelență în arte și științe. Ținând de o familie care a dat indivizi tari pe conștiința nobilității lor și care au căutat probarea ei prin cariere publice și militare, dintre care cel puțin unul, fratele mai mare, Ioan, a primit consacrarea supremă prin sacrificul vieții, Gheorghe Șincai nu s-a lăsat cu nimic mai prejos, onorând această condiție cu exemplara lui pregătire intelectuală; onoarea, dimensiune fundamentală și definitorie a oricărei nobilități, onoarea în serviciu, onoarea militară își găsesc, prin persoana acestui descendent al unei familii de nobili care și-au păstrat naționalitatea, substitut și echivalent în onoarea instruirii în litere și arte.

În acest fel, prin întrepătrunderea și reciproca definire dintre biografia și conștiința propriei biografii, se construiește și se instituie suportului ambelor, viață și conștiință, în suma pe care o reprezintă personalitatea; în continuare, deci, din momentul definirii și închegării principalelor ei componente, subiectul suitei de evenimente care va constitui **viața lui Gheorghe Șincai** nu va mai fi o simplă individualitate umană, ci o adevărată **personalitate**, întregă în bogăția ei

de constituenți. Dintre care, dacă este să urmăim același stereotip al priorităților, cel dintâi ne apare **responsabilitatea**; având conștiința nobilității prin origine, redefinită, umplută cu conținutul excelenței în studii, Șincai a identificat în responsabilitate (față de neamul său) termenul imediat necesar al ecuației nobilității (re)definite și, prin aceasta, al personalității sale deplin constituite; în acest moment al traiectului său biografic, în care proaspăta consacrare într-un prim ordin monahal a putut să aducă liantul ori argumentul sacru, mai mult afirmat decât explicit detaliat de purtătorul său, al acestui proces de constituire, a intervenit bătaia de gong cea mai rezonantă în poarta destinului său: ocazia de a locui și studia, un răstimp important, la Roma, în centrul Lumii Catolice și foarte aproape de însuși nucleul de putere al acestui centru.

Putem fi foarte siguri că, în Cetatea Eternă, tânărul valah transilvănean a jucat un rol strict dar plenar determinat de ultima verigă a lanțului care îi lega ființa și viața de propria lor înțelegere: responsabilitatea. Nu chiar în mărețea scenă pe care se juca drama puterii universale, dar în anticamerele și pe culoarele ei, el juca rolul unui descendent al acelor fii ai Romei care colonizaseră Dacia barbară și construiseră acolo o citadelă răsăriteană a latinității, acum pradă declinului multisecular început odată cu abandonarea aureliană; venise, acum, la Matricea Sfântă, un supraviețuitor, ceva foarte aproape de un prinț valah, dacă nu chiar un adevărat prinț al artelor și științelor, nobil prin origine, consacrat prin Ordin, ca să caute ajutor, argumente pentru reconstrucția acelei noi Rome a răsăritului, legitimată de latinitatea ei. Astfel a fost primit acolo, acceptat la conclavurile înalt intelectuale de la reședința unui viitor cardinal, Ștefan Borgia, admis în biblioteci, chiar în fondurile lor cele mai secrete, punându-i-se la dispoziție, cu o înțelegere care nu poate presupune altceva decât consensul asupra unui scop înalt, toate informațiile de care avea nevoie pentru proiectul său.

După care urmează episodul vienez, ecoul necesar al acelei bătaii de gong, atât de pline, în poarta destinului: după capitala imperiului catolic universal (ceea ce este, desigur, un pleonasm), capitala împărăției catolice moștenitoare a imperiului roman original, pentru care avea să-și dea viața propriul său frate. Dar nu numai, pentru că mai mult decât atât: capitala unui tânăr împărat, locul unde acesta își pregătea campania de restructurare a articulațiilor învechite ale proaspetei sale moșteniri. După ce a fost instruit, prin destin și propria osârdie, cu argumentele istorice ale politicii de resuscitare a ceea ce poate fi considerat o patrie pierdută odată cu defecțiunea lui Aurelian, tânărul monah avea să fie instruit cu deprinderi de gândire logică și alte elemente ale unei politici de aplicabilitate practică, în vederea reformării acestui proiect în sensul programului iluminist al noului împărat. Pentru ca, reîntors în Ardealul natal, să devină oficiantul mai mult al unui vis decât al unei simple diagrame birocratice.

A fost tocmai ceea ce a frânt destinul conturat până acum numai pe reperele excelenței; el construia școli ca și cum ar fi construit o țară pentru viitorul de peste secole, întocmai cum Horea, pe care n-a putut să-l înțeleagă în adevărata lui lumină, construia biserici ca și cum ar fi construit împărăția Dumnezeuului dreptății oamenilor pe pământ. L-a înfrânt, ca și pe moțul din Albac, puterea care se răzima pe nedreptate și care ea însăși perpetua nedreptatea. Dacă răzvrătitul a trecut în moarte cu tăria și seninătatea pe care ființa lui omenească le-a putut aduna sub crunta lovitură a roții, pentru că a simțit că va continua să trăiască în visul său de dreptate, în sinea încăpătoare a lui Gheorghe Șincai, constructorul de școli a fost ucis de uneltirile mărunte și rele ale unor călugări rivali, care nu vedeau în poarta de lumină deschisă spre Roma decât prilejul de căpătuială proprie și a rudelor și sprijinitorilor; a continuat să trăiască, însă, în ciuda tuturor adversităților, și a loviturilor atât de reale ale destinului, profesionistul visului la care se angajase odată cu constituirea conștiinței de sine.

Slujbaș al visului său, Gheorghe Șincai s-a comportat asemeni înaintașilor săi, care și-au onorat misiunea cu demnitate și, dacă a fost nevoie, s-au sacrificat pentru ea. Conștiința propriei condiții nobiliare a fost împodobită cu un ultim semn de distincție, cel mai înalt; după nobilitatea obârșiei, după aceea a performanței, după aceea a responsabilității, apoi a misiunii în ipostaza ei ideală, de vis, Șincai a construit, în mitografia modernă a spiritului românesc, nobilitatea sacrificiului de sine. În această ipostază s-a văzut pe sine și a fost văzut de cei care l-au înțeles cu adevărat, în substanțialitatea și soliditatea sculpturală a maturității depline, înclinate spre senectute, în ultimii ani ai vieții de ființă umană, răstăcind pe drumurile Ardealului, prin școli și prin poiene, la umbra câte unui arbore sau a câte unui dâmb protector, ca o prefigurare a figurii legendare ce avea să fie. Și cât de fertilă este, în acest context, enigma morții sale, producătoare ea însăși de legendă! Și ce bine este că proba, destul de palidă, a decesului real a venit atât de târziu și de departe, parcă dintr-o altă lume, pentru că dintr-o altă lume! Căci, înainte de a-și fi sfârșit, probabil, zilele într-o localitate pierdută din Slovacia actuală, jetfa lui a fost cerută de românii din Sălaj, care aveau nevoie de un astfel de reper, întocmai cum, înainte de asta, fantoma lui vie a a cutreierat locurile și închipuirile vechilor și posibililor lui elevi, pentru că aveau nevoie de el; iar el a trăit și a murit, pentru că a trăit murind și a murit trăind, întocmai cum, peste câteva decenii, Avram Iancu, reactualizând încă o dată vechiul mit românesc al jertfirii de sine, întrupându-l în modelul dascălului neamului și remodelând astfel, cu trăsătura ei finală necesară, condiția nobiliară la românii din Transilvania.

Este o recuperare și o re-compensare în deplinătatea lor, fiecare; orfani de fireasca paternitate a propriei clase elitare, pierduți astfel în crivățul vrăjmaș al istoriei, comunității românești din Transilvania i s-a reconstituit, prin viața și

opera lui Gheorghe Șincai, componenta și dimensiunea nobiliară, pe trunchiul aparent firav, dar viguros prin tăria interioară, a unei conștiințe individuale și de familie, pe care s-au putut adăuga semnele de aur ale excelenței, responsabilității, misiunii și, până la urmă, chiar al jertfei de sine. S-a redefinit, astfel, un nou model de nobilitate, în care conta mai puțin dovada sângelui, de vreme ce toți ne tragem din stirpea imperială a latinității, și s-a constituit noua „nobilime” română din Transilvania, care a fost, o bună bucată de vreme, aceea a cărturarilor de frunte și jertfitori.

Cât a fost de „operant” un astfel de factor din politica neamului o pot spune marile momente de izbândă prin autodefinire și autoafirmare, de la 1848, din Procesul Memorandului, din Marea Unire de la 1918; cât ar fi, în impasul actual, nevoie de un astfel de factor, las pe alții să se pronunțe.

Șincai – 250 Years from Birth

Abstract

We may today appreciate Șincai not only as the main character of its own biography, but also as an objective observer of it and, finally, one of its most realistic commentators. That is because his work *Elegia* is but an amount of autobiographic aspects.

Gheorghe Șincai seems to be very consciously about his own identity and probably the most important of its aspects is nobility. We may observe some changes, not only in his attitude about Romanian history, about human condition etc., but especially in his opinion concerning human dignity. Noble by birth, he always considered that nobility must be proved by a public career – diplomatic, politic, scientific, military etc. – and, more than that, it must be proved by honour.

Another aspect of his identity is represented by the idea of responsibility. As a noble, he has the chance to study at superior schools and, therefore, he has some responsibilities for his people. As an educated man, he has to offer his knowledges to his people.

In this way, Șincai succeeded in creating some kind of a prototype – the noble who sacrifices himself for the crowd and established a new model of nobility, that did not take into consideration the “blood”, but the imperial origins of all Romanians.